

Vi bør slutte å bruke ordet dement

Ordet «dement» dukker med jevne mellomrom opp i Tidsskriftets spalter. Ved å bruke formuleringer som «han er dement», karakteriserer man mennesket gjennom sykdommen. Dette er umenneskelig, stigmatiserende og diskriminerende.

Innen fagfeltet demens vil man nesten være tilbøyelig til å se på helsearbeidere som halvstuderte røvere dersom de omtaler en person som «dement». Vedkommende pasient er nemlig enten demenssyk, lider av en demenssykdom eller har en demenssykdom. Man bør også unngå å si at en person «har fått» en demenssykdom. Når man «får» noe, er det et verb som assosieres med det å «få en gave». Det blir derfor egentlig grotesk å formulere seg slik at det kan høres ut som om det å bli rammet av en demenssykdom er «en gave».

Grunnen til denne presiseringen er at ved å omtale en person som «dement», ser man ikke lenger på personen som et individ, men setter likhetstegn mellom individet og sykdommen. Man gjør pasienten til sykdommen, og pasienten karakteriseres, identifiseres og personifiseres som en sykdom.

Helsetjenestejargongen for noen tiår siden var preget av en tendens til ubetenk-

somt å avpersonalisere pasienten. Man lot ikke pasienten få være det mennesket og det egne individ som pasienten selvfølgelig alltid har vært og alltid vil forbli og alltid vil ha krav på å få være. Klassiske eksempler på dette var å omtale en pasient som «lårhalsbruddet i 2-sengen på 403», «nyresteinen i 3-sengen på 214», «dyspeptikeren på 107», for ikke å snakke om «aborten i 2-sengen på 309». Dette er eksempler som åpenbart avslører umenneskeliggjøringen og avpersonaliseringen av pasienten. Enhver som hører noe slikt vil jo – eller burde i alle fall – reagere. Det henger nok dessverre til en viss grad igjen også i dagens språkbruk.

Men fordi det å snakke om «de demente» er blitt en så integrert del også av ikke-fagpersoners dagligtale, gjennomskues ikke dette like lett som de øvrige ovennevnte helt analoge eksemplene.

Temaet er omtalt i Tidsskriftet tidligere, bl.a. av nevrologen Karl O. Nakken som

påpekte at man ikke bør snakke om «epileptikere», men om mennesker med epilepsi: «Epilepsi er noe jeg har, ikke noe jeg er» (1). På samme måte ville en demenssyk pasient si at «demens er noe jeg har, ikke noe jeg er». Eller bedre: «Demens er en sykdom jeg lider av, ikke noe jeg er».

De aller fleste epileptikere fungerer så bra kognitivt at de vil kunne sette ord på dette, mens en demenssyk, selv i et tidlig sykdomsstadium, med kognitiv svikt og ledsagende anomisk afasi (språksvikt med ordletings-/ordfinningsproblemer) ikke evner dette. Den demenssyke vil derfor ikke kunne forsvare seg på samme måte som den kognitivt velfungerende epilepsipasienten.

Olav Aga

olavaga@broadpark.no
Øvre Eiker

Olav Aga (f. 1938) er tidligere sykehjemsoverlege.

Litteratur

1. Nakken KO. Betegnelsen epileptiker bør unngås. Tidsskr Nor Legeforen 2013; 133: 1088

Erlend Hem svarer:

I forrige nummer av Tidsskriftet mente Jøran Hjelmesæth at vi bør unngå å skrive «sykelig overvektige personer» til fordel for «personer med sykkelig overvekt» (1). Olav Aga argumenterer her for det samme: Vi bør droppe ordet «dement» og heller snakke om «mennesker med demens».

Språkrådet ønsker ikke å gi en slik anbefaling (2, 3). Vi har denne gang spurt Finn-Erik Vinje, professor emeritus i nordisk språkvitenskap, til råds. Her er hans svar:

Finn-Erik Vinjes vurdering

Jeg skal fatte meg i korthet om dette interessante språkpsykologiske og språksosiologiske emne. Her følger noen randbemerkninger.

I siste instans dreier det seg om forholdet mellom språk og tanke. Man kan spørre: Er vår tanke bastet og bundet til de konvensjonelle språklige størrelser? Former våre ord den virkelighet vi lever i,

Var kong Lear dement, et menneske med demens – eller kanskje ikke? Her er «Lear i stormen» («Lear in the Storm»), en udatert tegning av George Romney (1734–1802). The Yale Center for British Art, Yale University, New Haven, Connecticut. Wikimedia Commons

og vårt forhold til de mennesker vi omgås? Kan vi tenke utover de grenser som ordene trekker?

En språkvitenskapelig retning som går under navnet *generell semantikk*, hadde i 1960- og 1970-årene vind i seilene i Amerika. Tanken var i de kretser at livet blir lettere å leve for utsatte eller marginale grupper hvis vi foretar gjentatte leksikalske omskrivninger. Verden vil da fortone seg ny og annerledes.

Velmenende mennesker har således gjort seg høylutt gjeldende i fordømmelsen av tradisjonelle ord av typen *neger, sigøynere, eskimo, ikke-vestlig*. Parolen er at disse uttrykkene må unngås helt og holdent dersom disse gruppenes levekår skal forbedres.

Som kjent er nær sagt alle slike initiativ inspirert fra Amerika. Virkningen kan diskuteres; den er i alle fall tidsbegrenset, siden de uønskede konnotasjoner raskt klebes til de nye betegnelser og omdøperiet således må fortsette. Det kalles PK (= politisk korrekthet).

I sin nyttårstale for noen år siden ga kong Harald til kjenne at han «vil ha bort betegnelsen 'samfunnets svakeste' om rusmisbrukere».

Legg merke til at majesteteten vil ha bort *betegnelsen* samfunnets svakeste. Underforstått: Hvis undersåttene er lydige og foretar den leksikalske utryddelse som kongen foreskriver, får denne omtalte utsatte gruppen bedre levekår. Og han sa mer: I realiteten er noen av dem [de som blir omtalt som 'samfunnets svakeste'] de sterkeste blant oss.»

Det kongelige utsagn høres unektelig tiltalende ut, men unnskyld, skal det virkelig være lov til å snakke om «de sterkeste blant oss»? Hvis det finnes noen

som er sterkere, må de være sterkere enn visse andre, som altså er svakere. Har kongen ombestemt seg underveis? Kan vi likevel snakke om – eller tenke på – at noen er svakere?

Mye av den språklige aktivitet vi involverer oss i, innebærer en kategorisering av medmennesker, og naturlig nok er vi mest opptatt av det som avviker fra normaliteten. En keivhendt person bruker fortrinnsvis venstre hånd til å utføre visse manuelle operasjoner – de fleste av oss bruker høyre. Den keivhendte er altså i så måte en avvikler og tiltrekker seg som sådan oppmerksomhet – ønsket eller uønsket.

Ofte – ikke alltid – finnes således et knippe av konnotasjoner knyttet til slike kategoriseringer. De kan være bestemt av individuelle erfaringer og/eller kollektive vurderinger.

Da jeg gikk på skolen og lærte å forme bokstaver, var det en av kameratene i klassen som besynderlig nok (syntes vi) skrev med venstre hånd. Dette var nokså upraktisk, ettersom vi skrev og fordelte blekket på linjene fra venstre mot høyre. Det kunne bli mye blekk-søl. Men Gunnar fikk da ture fram som han ville, og hans skrivesider så ikke verre ut enn våre.

Forleddet «keiv-» eller «kjev-» har grunnbetydningen 'skjev'. Går vi til etymologien, finner vi altså støtte for at keivhendt er et minusord: Ordet refererer til en uønsket egenskap; man kan si at den som blir rammet av en slik vanskjebne, har grunn til å kjenne seg støtt, diskriminert.

Men språket, det er likeglad med de historiske forhold. Det er således prinsipielt uinteressant om hva slags etymologiske notiser man kan plukke fram om ordet «keiv». Det avgjørende er hvilken

ordbruk vi har innforlivet i vår språklige bevissthet og hvilke konnotasjoner som eventuelt er forbundet med den. Å være keivhendt er unektelig rart. Men at Gunnar var keivhendt, påvirket ikke hans sosiale plassering eller tilla ham noen karakteregenskaper utover det at han hadde forbløffende herredømme over venstre arm og hånd.

Før man av sympatisk omsorg for medmennesker gir seg i kast med verbale manipulasjoner, bør de velmenende minnes om følgende:

Det er språkets natur å beholde ordene uendret mens tingene (virkeligheten) forandres og de forhold som ordene opprinnelig betegnet, opphører å eksistere. Et *viskelær* er ikke av gummi, et *drikkeglass* kan være av plast, et *frikvarter* kan vare ti minutter, osv. Og Gud bevare min munn: en kvinne kan være *formann*!

Hva mener leserne?

Mange kolleger er opptatt av dette spørsmålet. Vi vil gjerne høre lesernes mening.

Erlend Hem

erlend.hem@medisin.uio.no

Erlend Hem (f. 1970) er dr.med. og redaktør for Tidsskriftets språkspalte.

Litteratur

1. Hjelmesæth J. Overvektig eller fet – du er ikke din lidelse. Tidsskr Nor Legeforen 2015; 135: 1473.
2. Hem EE. Hem svarer. Tidsskr Nor Legeforen 2015; 135: 1473-4.
3. Sensitive ord. Språkrådet. www.sprakradet.no/sprakhjelp/Skriverad/Sensitive_ord [11.6.2015].